

ЧИСТОКЛЕТОВ

Леонтій Григорович
leon1949@ukr.net

УДК 340.115

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ЗАСТОСУВАННЯ КОМПЛЕКСНОГО ПІДХОДУ
В ЮРИДИЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХCONCEPTUAL FRAMEWORK OF A COMPREHENSIVE APPROACH IN
LEGAL STUDIESкандидат юридичних
наук, доцент

В статті піддано критиці погляд, що комплексний підхід до наукового дослідження обов'язково має полягати в сумісному вивченні одного й того ж об'єкта представниками різних наук. Охарактеризовано методологічні труднощі, що ускладнюють застосування цього підходу в юридичних дослідженнях, та генетично пов'язані з ним спроби вирішувати проблему оновлення методології юриспруденції за допомогою герменевтики, феноменології та антропології.

В статье подвергнуто критике взгляд, что комплексный подход к научному исследованию обязательно должен заключаться в совместном изучении одного и того же объекта представителями разных наук. Охарактеризованы методологические трудности, осложняющие применение этого подхода в юридических исследованиях, и генетически связанные с ним попытки решать проблему обновления методологии юриспруденции с помощью герменевтики, феноменологии и антропологии.

The article criticized the view that an integrated approach to research must be to a joint study of the same subject by the various sciences. Characterized methodological difficulties that complicate the application of this approach to legal research, and genetically related attempts to solve the problem of updating methodologies law using hermeneutics, phenomenology and anthropology.

Ключові слова: комплексний підхід, правознавство, юридичні дослідження, герменевтика, феноменологія, антропологія

Ключевые слова: комплексный подход, правоведение, юридические исследования, герменевтика, феноменология, антропология

Keywords: integrated approach, law, legal studies, hermeneutics, phenomenology, anthropology

ВСТУП

Більше ніж вісімнадцять років тому учасники київської Міжнародної науково-теоретичної конференції «Проблеми методології сучасного правознавства», яка відбувалася в Києві, констатували, що «загальний стан розробки методологічних проблем українського правознавства відстає від сучасних потреб, хвибує відчутними недоліками» [1, с. 151], рекомендували вважати дослідження цих проблем одним з найважливіших завдань юридичної науки в Україні [1, с. 152]. Належить визнати, що в плані реалізації указанного завдання на сьогодні вже зроблено чимало. Та водночас не можна не приєднатися до таких слів М.І. Козюбри: «Зауважуючи помітний прогрес у дослідженні методологічних проблем правознавства, який відбувся у роки української незалежності, разом з тим не можна не помітити, що у цій проблематиці продовжують існувати прогалини, застарілі, спрощені, а часом і просто хибні уявлення [2, с. 22]. Оскільки серед уявлень, що потребують ревізії, є й такі, які стосуються використання комплексного

підходу в правознавстві, тема даної статті видається нам актуальною.

Проблеми використання комплексного підходу в юриспруденції розглянуто в низці праць вітчизняних та зарубіжних авторів. Проте коло розвідок, спеціально присвячених цим проблемам, дуже вузьке. До нього, зокрема, належить монографія [3]. Хоча вона була опублікована 1978 року, сформульовані в ній положення щодо концептуальних засад використання комплексного підходу в юриспруденції продовжують становити значний науковий інтерес. Що стосується сучасних праць, дотичних до обраної нами теми, то з-поміж них, як уважаємо, на найбільшу увагу заслуговує стаття [4].

МЕТА РОБОТИ полягає в уточненні концептуальних засад застосування комплексного підходу в юридичних дослідженнях.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічною та інформаційною основою роботи є наукові праці, навчальні посібники, матеріали періодичних видань, ресурси Internet.

У роботі використано комплексний і системний підходи, методи аналізу і синтезу, узагальнення, порівняння та генетичний метод.

РЕЗУЛЬТАТИ

Про стан наукової розробки проблематики комплексного підходу до наукового дослідження в авторефераті докторської дисертації С.Н. Корсакова «Філософська концепція комплексного дослідження людини в творчості І.Т.Фролова», яка була захищена у 2011 р., сказано так: «У сучасній науці комплексний підхід користується великою популярністю.<...> Разом з тим, як правило, сутність комплексного підходу в конкретно-наукових дослідженнях залишається невідрефлексованою. Ми радше маємо справу з вираженою потребою в комплексному вивченні, ніж зі свідомим застосуванням певної методології» [5, с. 3].

Тому не дивує, що часом комплексний підхід ототожнюють із системним, як не дивує й те, що ті науковці, котрі не поділяють цієї позиції, демонструють різнобіт у трактуванні змісту комплексного дослідження.

На нашу думку, з-поміж існуючих поглядів на сутність комплексного підходу до наукового дослідження найбільш обґрунтованим є такий: «Комплексний підхід реалізується через принцип взаємної додатковості. <...> Взаємна додатковість реалізується там, де потребами самого дослідження диктується необхідність зорганізувати бачення об'єкта з найрізноманітніших позицій, необхідність поєднання в пізнанні методів різних наук, необхідність синтезу різноаспектного знання, його комплексування» [5, с. 24].

Як бачимо, комплексний підхід до наукового дослідження передбачає міждисциплінарний характер останнього. Через це з'явився погляд, що даний підхід може мати місце лише за сумісного дослідження одного й того ж об'єкта представниками кількох наук. Проте, на нашу думку, мав рацію П.П. Осипов, коли заперечив цей погляд й підтримав точку зору, що комплексний підхід може передбачати й використання компетенції однієї особи в різних областях знання [3]. Дуже добре про таку компетенцію науковця-юриста сказано в «Логічних основах загальної теорії права» В.М. Сиріх: «Учений-юрист повинен самостійно й кваліфіковано розумітися на гносеологічних проблемах пізнання. Наукове дослідження – це не будівництво будинку потоковим методом, коли один зводить стіни, другий ставить віконні рами, третій монтує сантехніку і т. д. Щоб домогтися успіху в науці, юрист зобов'язаний виступати в трьох, а то й чотирьох особах: бути кваліфікованим філософом, чудовим юристом, непоганим економістом або політологом і, можливо, трошки соціологом. Комплексного характеру дії права, його закономірностей пізнати успішно не можна, залишаючись фахівцем в області права й верхоглядом у філософії, економічних і політологічних науках» [6, с. 246]. Отож, маємо підстави вважати, що комплексний підхід до дослідження певної проблематики, приміром пов'язаної зі створенням й функціонуванням

адміністративно-правового забезпечення безпеки діяльності суб'єктів господарювання, націлює на застосування дослідницьких засобів усіх галузей науки, дотичних до даної проблематики, звернення до накопичених у цих галузях наукової інформації та практичного досвіду.

Доводиться констатувати, що впровадження комплексного підходу в практику юридичних досліджень наштовхується на досить сильну протидію. Ось як про це пише Д.А. Керімов: «...навіть чи можна знайти більш численних і активних прихильників "чистоти" своєї галузі наукового знання, ніж в юридичній науці. Наші спроби довести шкідливість, обмеженість такого роду "чистоти", яка явно суперечить сучасним інтегративним процесам у науковому знанні... викликали докори в прагненні розчинити своєрідність юридичної науки шляхом її "соціологізації" й в кінцевому підсумку її повної ліквідації як самостійної галузі права...» [7, с. 548].

Утім, задля справедливості зазначимо, що відмічена Д.А. Керімовим консервативна тенденція в середовищі вчених-юристів виникла не на порожньому місці. Це, зокрема, видно з таких зауважень Н.Н.Тарасова: «У методологічній та юридичній літературі справедливо вказується на нерозривний зв'язок методу й предмета науки... Виходячи з даної посилки допустимо вважати, що, строго кажучи, метод науки як та інструментально-гносеологічна конструкція, яка створює теоретичну модель об'єкта, що піддається систематичному опису, належить тільки даній науці й працює тільки в рамках і нерозривній єдності з її предметом... Якщо вважати таке припущення виправданим, то логічно стверджувати, що метод однієї науки не переноситься в рамки іншої науки. Отже, обґрунтування правомірності використання в юриспруденції методів інших наук стикається з істотною методологічною трудностю. Тому здається допустимим говорити про залучення позитивних даних інших наук, деякого... категоріального апарату, певних дослідницьких операцій і процедур, але не методу науки в системному вигляді. У протилежному разі доведеться вважати, що методи наук, які зазвичай називаються (психологія, соціологія та ін.), сприймаються юриспруденцією так само, як і формальні операції логіки, не залежні від предметного змісту науки. Що неможливо з тих самих підстав нерозривності методу й предметного змісту науки» [8, с. 223 – 224].

Проте Н.Н. Тарасова відмічена ним методологічна трудноість не лякає, оскільки він уважає, що вона «багато в чому знімається за відмови від традиційного ототожнення методу правознавства з конкретними дослідницькими засобами й операціями та уявлення методу юридичної науки як певної системи, проте не конкретних дослідницьких засобів, а їх типів (філософські, метанаукові, правознавства)» [8, с. 224]. Утім, Н.Н. Тарасов визнає, що таке бачення «...ослаблює тезу органічної відповідності предмета і методу науки, проте не дозволяє зняти її повністю, оскільки зміст даної системи як належної конкретній науці, її «конфігурація» неминуче мають істотну дисциплінарну специфіку [8, с. 237–238]. Та разом з тим він цілком слушно, на наш погляд,

зазначає, що, хоча «...строго кажучи, юриспруденція не може використовувати ані метод соціології, ані метод психології...», вона «...може звертатися до окремих дослідницьких засобів... даних наук...» [8, с. 238].

Одним з наслідків передбачуваної комплексним підходом міждисциплінарної міграції методів наукових досліджень можна вважати появу в складі методології юриспруденції таких методів, як, приміром, соціологічний та прогнозний. Той факт, що від цього юридична наука аж ніяк не прогнала, очевидно, сприяв поширенню думки, що й сьогодні головні резерви вдосконалення методології юридичних досліджень слід шукати поза цією наукою, зокрема в таких філософських напрямках, як герменевтика, феноменологія, антропологія. Не заглиблюючись в аналіз даної думки, укажемо на деякі моменти, які спонукають поставитися до неї з обережністю:

1) плідне застосування герменевтики в праві можливе лише на стадії тлумачення його норм [9, с. 435]. У цьому сенсі загалом не викликають особливих заперечень слова О.О. Мережка, що «...саме юридична герменевтика перетворює право на справжню творчість...» [10, с. 162]. Разом з тим видається дискусійним твердження А.В. Васюк, що «...саме герменевтичний підхід до права відповідає гуманітарним і правовим ідеалам сучасності» [11, с. 3];

2) феноменологічна методологія спирається на неюридичне праворозуміння [12; 13, с. 32]. Крім того, передбачаючи звернення до індивідуальної свідомості, вона робить суб'єктивний підхід до предмета визначальним, що суперечить принципам наукового пізнання [12];

3) І.Л. Честнов, який приділив багато уваги питанню про використання юристами методів феноменології та герменевтики, мусив визнати: «Незважаючи на безсумнівну евристичну цінність методів феноменології та герменевтики, необхідно відмітити, що ці методи далекі (можливо, поки що) від того, щоб претендувати на аподиктичність» [14, с. 172];

4) думка І.Л. Честнова, що на роль квінтесенції методології сучасної юриспруденції може претендувати антропологічна науково-дослідна програма [14, с. 172], не враховує уроків історії правової науки. Адже ця наука «знає багаторазові спроби вирішити проблеми правознавства за допомогою якогось одного пізнавального засобу, що закінчувались нічим» [9, с. 438]. Слід взяти до уваги й те, що вже досить переконливо показано таке:

а) «...справді цілісного вчення про людину представники філософської антропології не змогли створити... <...> Але ще меншою мірою на створення цілісної концепції людини здатна юридична антропологія» [15, с. 16];

б) «усі методи антропологічно-правових досліджень... за своєю логічною природою є ніщо інше, як аналіз емпіричних даних про людину як біосоціальну істоту в її правових проявах. Ці... методи, безсумнівню, можуть надати істотну допомогу у виявленні саме соціокультурної

обумовленості права. Однак вони не можуть гарантувати осягнення істинного поняття права...» [15, с. 9–10].

ВИСНОВКИ

Погляд, що комплексний підхід до наукового дослідження обов'язково має полягати в сумісному вивченні одного й того ж об'єкта представниками різних наук, є надуманою. Насправді ж цей підхід може виражатися й у використанні представниками однієї галузі науки дослідницьких засобів усіх тих галузей останньої, які так чи інакше пов'язані із проблематикою, що вивчається, та накопичених у цих галузях наукової інформації та практичного досвіду.

Генетично пов'язані з комплексним підходом сподівання, що ключ до вирішення вкрай актуальної проблеми оновлення методології юридичних досліджень можна знайти поза юриспруденцією, навряд чи є виправданими.

Список використаних джерел

1. Рекомендації Міжнародної науково-теоретичної конференції «Проблеми методології сучасного правознавства» // Вісник Академії правових наук України. — 1997. — № 1 (8). — С. 150–154.

2. Козюбра М. Методологія правознавства і методологія права: співвідношення понять та їх особливості / М. Козюбра // Право України. — 2014. — № 1. — С. 22 – 32.

3. Комплексное изучение системы воздействия на преступность: (методологические и теоретические основы) / под ред. П.П. Осипова. — Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1978. — Режим доступу: http://www.pravo.vuzlib.su/book_z403_page_6.html.

4. Комплексное изучение системы воздействия на преступность: (методологические и теоретические основы) / под ред. П.П. Осипова. — Л.: Изд-во Ленинград. ун-та, 1978. — Режим доступу: http://www.pravo.vuzlib.su/book_z403_page_6.html.

5. Корсаков Сергей Николаевич. Философская концепция комплексного исследования человека в творчестве Т. Фролова : автореф. дис. на соиск. учёной степ. д-ра филос. наук: спец. 09.00.13 «Философская антропология, философия культуры» / Корсаков Сергей Николаевич. — М., 2011. — 45 с. — Режим доступу: <http://cheloveknauka.com/filosofskaya-kontseptsiya-kompleksnogo-issledovaniya-cheloveka-v-tvorchestve-i-t-frolova#ixzz3I5Ps5ifl>.

6. Сырых В.М. Логические основания общей теории права: в 2 т. / В.М. Сырых. — 2-е изд., исправл. и доп. — М.: Юридический Дом «Юстицинформ», 2001. — Т. 1: Элементный состав. — 528 с. — Режим доступу: http://telecomlaw.ru/young_res/logical_basics.pdf.

7. Керимов Д.А. Методология права: (предмет, функции, проблемы философии права) / Д.А. Керимов. — [2-е изд.]. — М.: Аванта+, 2001. — 559 с. — Режим доступу: <http://padabum.com/d.php?id=19823>.

8. Тарасов Н.Н. Методологические проблемы юридической науки / Н.Н. Тарасов. — Екатеринбург: Изд-во Гуманит. ун-та, 2001. — 264 с. — Режим доступу: http://www.juristlib.ru/book_4041.html.

9. Сырых В.М. История и методология юридической науки: учебник / В.М. Сырых. — М.:

Норма: ИНФРА-М, 2012. – 464 с. – Режим доступа: <http://www.twirpx.com/file/1117681/>.

10. Мережко А.А. Юридическая герменевтика и методология права / А.А. Мережко // Пробл. филос. і права. – 2003. – Том 1. – С. 159 – 162. – Режим доступа: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/8634/36-Merezhko.pdf?sequence=1>.

11. Васюк Анастасия Владимировна. История возникновения и развития юридической герменевтики в России: автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теория и история права и государства; история учений о праве и государстве» / Васюк Анастасия Владимировна. – М., 2011. – 23 с. – Режим доступа: [gramu.ru/doc/nauka/ds2/vasuk.doc](http://www.gramu.ru/doc/nauka/ds2/vasuk.doc).

12. Малахов В.П. Многообразие методологий современной теории государства и права / В.П. Малахов // История государства и права. – 2010.

– № 6. – Режим доступа: <http://forum.yurclub.ru/index.php?app=downloads&showfile=4619>.

13. Сайфуліна Ю.В. Феноменологічний підхід до розуміння права / Ю.В. Сайфуліна // Науковий вісник Чернівецького університету. Правознавство. – 2011. – Вип. 597. – С. 29–33. – Режим доступа: <http://lawreview.chnu.edu.ua/visnuku/st/597/5.pdf>.

14. Честнов И.Л. Постклассическая теория права / И.Л. Честнов. – СПб.: Издательский Дом «Алеф-Пресс», 2012. – 650 с. – Режим доступа: <http://www.twirpx.com/file/1435715/>.

15. Пилюгина Наталия Сергеевна. Антропологический метод познания права: теоретико-правовой анализ: автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теория права и государства; история учений о праве и государстве» / Пилюгина Наталия Сергеевна. – Краснодар, 2009. – 25 с. – Режим доступа: <http://law.edu.ru/book/book.asp?bookID=1342669>.